

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/1 2022 s. 148-157, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

SİSTEMATİK BÜTÜNLÜĞÜ İÇİNDE “SAFAHAT”

Cem Şems TÜMER*

Geliş Tarihi: Aralık, 2021

Kabul Tarihi: Şubat, 2022

Öz

Mehmet Âkif’in şiirlerini içeren Safahat, bugün yedi kitabın birleşimiyle tek bir cilt hâlinde yayımlanmış olsa da, yedi ayrı kitaptan oluştuğu için genellikle çeşitli meseleler kapsamında bu ayrı kitapların değerlendirilmesi şeklinde ele alınmaktadır. Âkif eserini oluştururken aslında ayrı kitaplar yayımlamasına rağmen içerik ve şekil olarak bir bütünlüğü de kurgulamıştır. Bu aynı zamanda “Safahat” isminin “evreler” anlamına da uygundur. Safahat’ı bu parça - bütün ilişkileri içinde görerek Âkif’in bütüne yansıyan temel meselesi üzerinde düşünme zorunluluğu bulunmaktadır. Safahat’ı oluşturan her bir kitabın sadece kendi başına yüklendiği anlam ve değer üzerinde durmak bir yönüyle eksik olacaktır, ancak bu kitapların aynı zamanda bütüne kattıkları anlam üzerinde de düşünüldüğünde doğru yorumlara ulaşılabilir. Bu çalışmada böyle bir endişe doğrultusunda Safahat külliyatı bir bütün olarak görülerek bütünün taşıdığı anlam doğrultusunda parçaların ne gibi bir anlam ve değeri olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu esere böyle bir bakış açısıyla yaklaşmanın çeşitli anlam zenginliklerine kapı açacağı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Safahat, Âkif, sistematik bütünlük, parça - bütün ilişkileri.

“SAFAHAT” IN ITS SYSTEMATIC UNITY

Abstract

Although Safahat including the poems of Mehmet Âkif has recently been published as a single volume with the collection of his seven books, it has generally been discussed as an interpretation of these different books within the scope of various subjects since including seven separate books. While creating his work, Âkif also fictionalized a unity in terms of content and form although he actually published separate books. This has also been appropriate for the "phases" meaning of "Safahat." Considering Safahat in this meronomy, it is necessary to think on key issue of Âkif as reflected in the whole. In this study, in line with such a concern, the Safahat including collected works was regarded as a whole and the meaning and value of the chapters in line with the meaning of the whole was emphasized. It was revealed that approaching this work from such a point of view would open a door to various richness of meanings.

Keywords: Safahat, Âkif, systematic unity, meronomy.

* Doç. Dr.; Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, cstumer@erzincan.edu.tr

Giriş

Edebî bir metin olmanın bütün özelliklerini üzerinde toplayan Safahat, bugüne kadar farklı birçok açıdan değerlendirilmiş olmakla beraber, yeni yorumlamalara açık ve aslında bunu da hak eden orijinal bir metindir. Dışarıdan bakılarak yapılan genel bir değerlendirmeye onun Mehmet Âkif'in şiirlerini topladığı yedi kitaplık bir külliyatın adı olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte içerik açısından bakıldığında, kendi sistematik yapısı içinde tesadüfiliği reddeden bir kurgusal bütünlük taşıdığı da önemle dikkat çekmektedir.

Mehmet Âkif eserini oluştururken, ömrü boyunca yazdığı şiirlerin bir kısmına hiç yer vermemiş, özellikle eserini yayımladığı olgunluk döneminde yazdığı şiirlerden bir seçme yapmış, kısaca bir kurgulama içerisine girmiştir. Onun eserine verdiği Safahat ismi birçok anlam içerdiğinden üzerinde düşünülmeğe değerdir.

Şiirlerini önce Sırat-ı Müstakim'de "Safahat-ı Hayattan" başlığı altında yayımlarken, *hayatın değişik yüzlerini* gösteren şiirlerle seçmiş olduğu bu başlık son derece uyum içindedir. Bu şiirler kitap hâline getirilmeye başlandığında ise, seçilen Safahat genel başlığı, anlam olarak biraz daha genişlik kazanarak bir bütünün parçaları anlamında "evre" ve onun çoğulu olan "evreler", "safhalar" anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu anlam; "1. Bir şeyin düz yüzü. 2. Bir cismin görünen tarafları. 3. Yazılmış veya yazılabilir sahife. 4. İnce, yassı ve geniş bir cisim, levha; yufka. Bir hâdise birbiri ardınca görülen hallerin her biri." (Devellioğlu, 1986, s. 1091) gibi kullanım alanları bulunan "safha" kelimesinin anlam dünyası içinde zaten bulunmaktadır.

Mehmet Âkif'in şiir külliyatını bu şekilde yapılandırırken, Safahat kelimesini özellikle "Bir hâdise birbiri ardınca görülen hallerin her biri." anlamını da içerecek biçimde, kelimenin iki anlamı da uygun düşecek şekilde âdeta iham sanatı yaparak kullandığını söylemek mümkündür. Böylelikle Safahat kelimesinin hem -özellikle birinci kitap için- *hayatın değişik yüzleri*, hem de -tüm külliyat için- bu anlamla beraber safhalar, evreler yani bir bütünün aşamaları, birbirini tamamlayan parçaları anlamında kullanıldığını düşünmemize bir engel yoktur.

Bu kompozisyonu oluştururken yakın dostu ve yayıncısı Eşref Edib'in tavsiyesiyle çıkardığı ilk kitap için sadece Safahat adını kullanmıştır. Onu takip eden şiir kitabının adı *Safahat İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde* adıyla yayımlanınca ilk kitabın ikinci, üçüncü basımları da *Safahat: Birinci Kitap* olarak çıkmaya başlamıştır (Okay, 1989, s. 47). Böylelikle yedinci kitaba kadar birinci dışında hepsi de ayrı bir isim taşıyarak *Üçüncü Kitap Hakkın Sesleri*, *Dördüncü Kitap Fatih Kürsüsünde*, *Beşinci Kitap Hatıralar*, *Altıncı Kitap Âsım*, *Yedinci Kitap Gölgeler* şeklinde ayrı ayrı fakat bir bütünün parçaları şeklinde yayımlanmıştır.

Fazıl Gökçek bu kitaplarda yer alan şiirlerin tamamının, Âkif'in ölümünden sonra Safahat adıyla tek bir cilt hâlinde basılmasının Mehmet Âkif'in tek bir şiir kitabı bulunduğu gibi yanlış bir bilginin oluşmasına yol açtığını ifade ederek (Gökçek, 2013, s. 20), bu kitapların her birinin kendi içinde ayrı bir bütünlük taşıdığı gerçeğinden hareketle -birçok araştırmacı gibi- her kitabı ayrı ayrı ele alarak tahlil eder. Bu durum aslında Safahatın hem tek bir kitap, hem de bu kitabı meydana getiren ve kendi içinde ayrı ayrı bütünlüğü olan yedi kitabın birleşimi olduğu gerçeğini ortaya koyar.

Safahat hakkında yapılan çalışmalar daha çok tek tek bu bütünü oluşturan kitaplar, özellikle de birinci kitap üzerine, yoğunlaşmıştır. Bunların art arda gelmesiyle oluşan bütünlükle Safahat'ın parça-bütün ilişkileri içinde okuyucuya ne söylediği, nasıl bir mesaj verdiği üzerinde -Âkif'in genel mesajları dışında- fazlaca yorumlamalara gidilmemiştir.

Daha çok içerik özelliklerine bakılmak suretiyle birbirine benzer bir şekilde Safahat birinci kitaptaki şiirler “ictimâî, târihî ve mevzûunu kendi hayatından aldıkları” (Tansel, 1991, s. 28) ve “toplumsal ve sosyal şiirler”, “dinî-hikemî şiirler”, “İslâmî şiirler” (Gökçek, 2013, s. 27-28) olarak üç grupta ele alınmıştır. Bu yaklaşımlardan biraz farklı olarak bu kitaptaki manzumeler içeriklerine ve kısmen yapılarına bakılarak; “Manzum hikâyeler, İbretli/hikmetli öğütlere yer verilen manzumeler, Sanatkârâne temaşa/tasvir şiirleri, Feryat, isyan, sığınış şiirleri, Siyasi manzumeler, Portre şiirler, Modanın (bir anlamda modernizmin) eleştirisi olan ironik manzumeler” şeklinde de gruplandırılmıştır (Karataş, 2008, s. 263-269).

Bunlardan farklı olarak Orhan Okay ileride üzerinde duracağımız “Safahat Birinci Kitap”ın ilk üç şiiri olan “Fatih Camii”, “Hasta” ve “Tevhid Yahut Feryâd” şiirlerinin Safahat'ın diğer şiirleri üzerindeki belirleyiciliğine işaret eder (Okay, 1989, s. 48). Yine Kâzım Yetiş, Okay'a yakın bir değerlendirmeye özellikle birinci ve üçüncü şiirin adeta parça-bütün ilişkilerini ortaya koyarcasına sonraki kitaplara yansımaları üzerinde durur (Yetiş, 2006, s. 84).

Nurettin Topçu, Safahat'ın parça-bütün ilişkileri içindeki anlamına özellikle vurgu yapar: “Âkif'in estetik tecrübesinin basamaklarını teşkil eden bu yedi kitap, ictimâî hayattan mistik hayata doğru yürüyen sanatkâr benliğinin tarihçesidir. Yedi Safahat bir bütün hâlinde bu ruhî tarihin romanı, açıkça sistemleşmemiş felsefesi, umumî formüllerle ifade edilemeyen iç dünyasının tarihidir.” (Topçu, 1998, s. 25). Burada aynı zamanda Âkif'in pek üzerinde durulmayan ve Safahat'a yön veren “felsefesi”ne dikkat çekilmiştir. Topçu, Âkif'in herkesten farklı, kendisine has sanat, ahlâk ve din felsefesi olduğunu ileri sürmektedir (Birgül, 2011, s. 234).

Yine yedi ciltlik Safahat için şairin “Bir volkanı andıran iç hayatının macerası; cemaatin acılarından başlayıp ilâhî denemede nihayetlenen dramıdır; bir kelime ile bir büyük ruhun romanıdır.” (Topçu, 1998, s. 14) yorumları eseri bütün olarak görmek açısından önem arz eder ve eserin roman gibi değerlendirilebileceğine dair bir kapı açar.

Topçu'nun bu orijinal yorum ve yaklaşımları yansımalarını sonraki yıllarda göstermiştir. Âkif'in aslından okuduğu Hugo, Lamartine, Daudet ve Zola'nın eserlerinin kendisi için bir kaynak olması ve bu bakımdan manzum hikâyelerinde sosyal meseleleri işlemede bu yazarların tasvir ettikleri yoksulluk sahnelerinden etkilenmiş olması ihtimalinin yüksek oluşu üzerinde durulmuştur. Âkif, manzum hikâye formuyla yazdığı şiirleriyle “şehrin romanı”nı yazmıştır. Safahat, “Baştan sona realist roman sahnelerini ihtiva eden, yer yer lirik ve yer yer epik boyuta ulaşan bir kitap”tır (Enginün, 2006, s. 595-602).

Yakın dönem eleştirmenlerinden Bakhtin'in romana yaklaşımından ve bu doğrultuda Âkif'in roman türünün, tüm edebî teknikleri, türleri, üslup ve yöntemleri istediği gibi alıp kullanmasının getirdiği hareket yeteneğini Safahat'a taşıdığı düşüncesinden hareketle; diyaloglar, argo tabirler, tasvir, düzyazı dili ve öykü anlatma ve çokseslilik başlıklarıyla Safahat incelenmiş (Uğur, 2016, s. 459), bu yaklaşım “tefrika” özelliği ve “romanesk unsurlar”ın eklenmesiyle daha da genişletilmiş, tez hacminde bir çalışmaya yön vermiştir (Soytürk, 2019).

Safahat'ın bütün olarak taşıdığı anlam, tür olarak gösterdiği özellik konusunda orijinal bir yorum Nurettin Topçu gibi Safahat'ı bütün olarak değerlendiren Şerif Aktaş'a aittir. Ona göre Safahat görünüşte yedi ayrı kitaptan oluşmakla birlikte, aslında bir bütündür. Ona bütünlük kazandıran tematik çatışma ise; “Bizi biz kılan ciddi anlamda imandan beslenen idealizmin terbiyesinde oluşmuş değerler ile çözülüşün girdabında yaşanan hayat karmaşasının karşı karşıya gelmesidir.” cümlesiyle açıklanabilir ve Safahat'taki her manzume, hatta uzun manzumelerde kendi içinde bir bütün manzarası arz eden her parça bu çatışma etrafında vücut bulmuştur (Aktaş, 1996, s. 191-192).

Aktaş bu yorumuyla adeta Vico'nun metin tahliliyle ilgili olarak belirttiği “Bütünün anlaşılması parçaların anlaşılmasına bağlıdır, oysa parçalar bütün anlaşılmadan anlaşamaz.” (Sayın, 1999, s. 37) görüşüne yaklaşmıştır. Gerçekten Safahat'ı -mübdiinin bölümlenmesine uyarak- yedi parça hâlinde okuyabiliriz, ancak yukarıda belirtilen ve bu eserin bütününe vücut veren tematik çatışma üzerinde düşünmeden ve her bir parçanın bu çatışmaya göre nasıl bir anlam ve fonksiyon taşıdığını bulmadan onun anlamı ya da anlamları hakkında sağlıklı yorumlarda bulunmak mümkün değildir.

Bu yaklaşımın haricinde Aktaş'ın Safahat'ın tür özelliğiyle ilgili yorumu ona şiir, hikâye, manzum hikâye, roman gibi yaklaşanların görüşlerini kuşatması, Âkif'in nasıl bir telif işine girdiğini göstermesi ve böylelikle eserin kendine özgü yönüne vurgu yapması bakımından dikkate değerdir:

Safahat ne manzum hikâyelerden oluşan bir kitap, ne bir şiir mecmuası, ne bir roman, ne de başka türden bir eserdir. O, **Safahat**'tır. Yani türün özellikleri yalnız kendi içindedir ve orijinaldir; kendi kültürüne ve iklimine bağlı dürüst, mesuliyet duygusu yüklü, son derece duyarlı ve samimi bir insanın arzu, istek, şikâyet, haykırış, keder, sevinç, ideal gibi zihni ve kalbi hâllerinin ifadesi edebî bir metindir. Bu metne bir tür adı bulma mecburiyeti varsa ona XX. yüzyıl başlarında, iki kültür dairesinin birleşme noktasında ortaya çıkan kaidesi kendi içinde bir destan veya eserin isminden hareketle **Safahat** demek yerinde olur (Aktaş, 1996, s. 192).

O hâlde “Böyle bir *destan* metni ya da kendine özgü bir tür olan Safahat'ın, yedi bölümüyle bir bütün olarak değerlendirildiği zaman verdiği ana mesaj nedir?”, ya da “Bu metin hangi ana mesaj doğrultusunda vücut bulmuştur?” sorularına verilebilecek cevap bize göre şu şekilde ifade edilebilir: “Dağılmakta olan devlet; -kişisel bir tükenişe sebep olsa bile- ancak kaynağını İslam'ın özünden alan değerleri ihya edip, hurafelerden, yozlaşmış toplumsal pratiklerden arındırarak; tembellik, kişisel menfaatler ve miskinlikten uzak durup ümitle çok çalışarak, halkla aynileşebilen bir yönetimle, gençlerin Batı medeniyetinden ihtiyacımız olan teknik unsurları alıp kendi medeniyetimizdeki erdemlerle telif etmesi suretiyle kurtulabilir.” Şüphesiz bütün tarafsızlık gayretine rağmen öznellik taşıyan bu yargı farklı araştırmacıların Safahat'ı bir bütün olarak görerek yukarıdaki soruya verecekleri cevaplarla zenginleşerek netleşecektir.

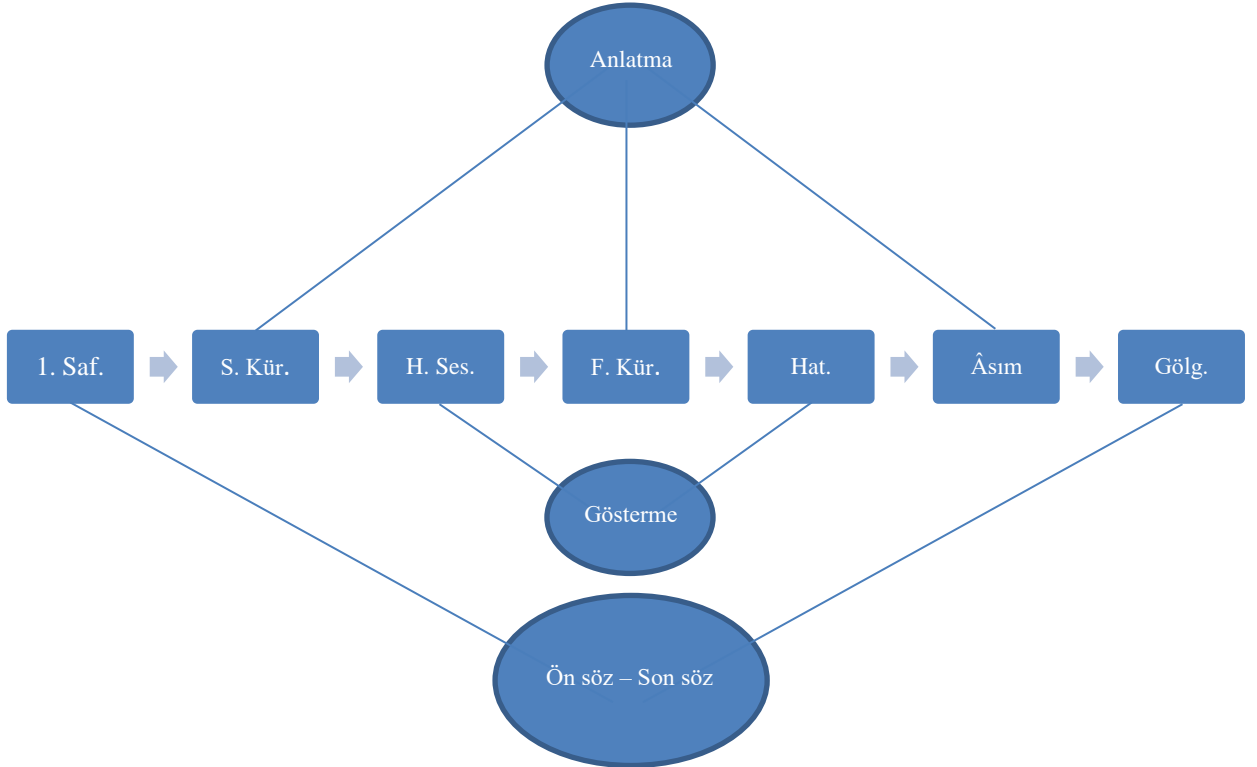
1. Safahat'ın bütünlüğü içinde parçalarının / bölümlerinin biçimsel benzerlikleri

Yukarıda ifadeye gayret ettiğimiz ana mesaj, Safahat metni içinde vücut bulurken ortaya çıkan parçalar/bölümlerin şekil bakımından da ayrı ayrı benzerlikler gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu durum, dil yoluyla gerçekleştirilen iletişimin ana fonksiyon ya da amaç doğrultusunda şekillenmesinin bir sonucu olarak, “Her içerik kendine uygun şekli bulur.” temel düsturuna uygun bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Yedi ana parça olarak kabul edebileceğimiz Safahat'ı oluşturan yedi kitap, ayrı ayrı şöyle şekilsel özellikler gösterir:

- 1- Safahat: 44 şiir, 3084 mısra, 1911.
- 2- Süleymaniye Kürsüsünde: 1 şiir, 1002 mısra, 1912.
- 3- Hakkın Sesleri: 10 şiir, 482 mısra, 1913.
- 4- Fatih Kürsüsünde: 1 şiir, 1692 mısra, 1914.
- 5- Hatıralar: 10 şiir, 1314 mısra, 1917.
- 6- Âsım: 1 şiir, 2292 mısra, 1924.
- 7- Gölgeler: 41 şiir, 1374 mısra, 1933

Dikkat edilirse bütünü meydana getiren bölümler değişik sayıdaki dağınık kabul edilebilecek şiirlerle, yekpare ve uzun tek bir şiirin dönüşümlü olarak birbirini takip etmesi şeklinde yapılandırılmıştır. Buna göre 1-7. / 2- 4- 6. / 3 ve 5. kitaplar birbirine yakın ve benzeyen formlar olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Safahat Birinci Kitap'ın 44, Yedinci Kitap olan Gölgeler'in 41 parça şiirden, Üçüncü Kitap olan Hakkın Sesleri'yle Beşinci Kitap olan Hatıralar'ın onar şiirden oluşması biçimsel benzerlik açısından dikkat çeken bir diğer önemli husustur. Safahat adlı bütünün bu hâliyle âdeta bir örgü gibi yapılandığını söylemek mümkündür. Bunu şu şekilde gösterebiliriz:

Şekil 1: Eserlerin şekil özelliklerini karşılaştıran kavram haritası.

II. Safahat'ın bütünlüğü içinde parçalarının / bölümlerinin anlam ve görevleri

Ön söz ve son söz fonksiyonunda olan “Birinci Safahat” ve “Gölgeler”, anlatıcı “ben”in bazen başkişi, bazen gözlemci olarak yaşadığı olaylar içinde dönem ve toplumun hastalıklarını, problemlerini ve bunlardan duyduğu ıstırapı anlatma yoluyla ortaya koyduğu manzum hikâyelerden ve şiirlerden meydana gelir. “Birinci Kitap” daha çok bu hastalıkları sergilerken “Tevhid Yahut Feryad” örneğinde olduğu gibi yer yer anlatıcı “ben”in iç dünyasını da ele verir. “Yedinci Kitap” ise çözümlenmemiş problemler karşısında duyulan ıstırap, ümitsizlik ve bedbinlikle “Gece”, Hicran”, “Secde” gibi şiiriyet değeri daha yüksek manzumelere yer vermekle dikkat çeker.

Anlatma yönteminin hâkim olduğu İkinci, Dördüncü ve Altıncı Kitaplar / bölümler kahraman anlatıcı ben'in toplumun düzelmesi için gösterdiği çareleri içeren tek parça uzun manzum hikâyeler (en uzununu Âsım: 2292 mısra) olarak benzerlik gösterir. Ayrıca İkinci ve Dördüncü Kitaplarda bir anlatım tarzı olarak uyguladığı vaaz yönteminin; şiirinin önemli tarafları *samimiyet* ve *hakikat* olan, Balkan Savaşı sırasında İstanbul'da Beyazıt, Fatih ve Süleymaniye camilerinde, Milli Mücadele yıllarında Ankara'da Hacı Bayram Camii'nde, Balıkesir'de Zağanos Paşa Camii ile Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde kürsüye çıkıp vaazlar vermiş olan şairin özel hayatıyla da son derece örtüştüğü dikkat çekmektedir.

Âkif'in İslam idealiyle ilgili fikirlerini, İslam coğrafyası ve kavimlerini de dikkate alarak anlattığı ilk kitabı olması bakımından önem taşıyan “Süleymaniye Kürsüsünde” (Okay, 1989, s. 50), “Birinci Safahat”ta tasvir edilen perişanlık manzaraları ve perişanlık hikâyelerine bütün İslam dünyasının ortak problemleri olarak genişlik kazandırır. Bu musibetlere karşı gösterdiği çare ise cehaletten kurtulmak ve çağın bilgisiyle donanmaktır. Dördüncü ve Altıncı kitaplar bu doğrultuda yani bizim de içinde bulunduğumuz İslam dünyasındaki çöküşü önleyecek çareleri göstermekle vazifelidir. Bu çarelere; “Fatih Kürsüsünde” kitabında çok çalışmak fikri, “Âsım”da ise “marifet” ve “fazilet”le donatılmış vatani kurtaracak genç ideali eklenir.

Onar şiirden oluşan Üçüncü ve Beşinci Kitaplarda / bölümlerde gösterme, belgeleme çabasıyla Safahat'ın bütününe anlam dünyasını tamamlama fonksiyonu kendini kuvvetle hissettirir. “Hakkın Sesleri”ni oluşturan manzum ayet ve hadis çevirileri adeta bu bütünlüğün epigrafları mahiyetindedir. Gerek ayetlerin, gerekse hadisin ortak mealleri, insanların kendi hataları sebebiyle uğradıkları musibetlerin ifadesidir. Son şiir olan “Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi” ise, bu musibetlerden ibret alıp uyanmaya bir çağrı ve Peygamberin ruhaniyetinden istimdat manası taşımaktadır (Okay, 1989, s. 51). Bu meal ve mana, Safahat'ın bütününe anlam dünyasını tamamlar.

Dört ayet ve iki hadisin yorumuyla “Üçüncü Kitap”la iyice benzerlik gösteren “Hatıralar” ise, ana mesajın belgelenmesini -bunlara ilave olarak- yaşananlardan hareketle tamamlama fonksiyonundadır. Bu şiirlerde Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği problemler işlenir. Bunlar arasına giren “Uyan” adlı şiir de aynı karakterdedir. Uzun soluklu ve hacim bakımından bu kitabın dörtte üçünden fazlasını oluşturan “El Uksur'da”, “Berlin Hatıraları” ve “Necid Çölleri'nden Medine'ye” manzumeleri şairin seyahat izlenimlerini yansıtmaktadır ve bu kitaptaki şiirler Balkan Savaşları'nda yaşanan bozgun ve ardından gelen felaketlerin acılarıyla, buna sebep olanlara duyulan öfkenin dile getirilmiş olması bakımından birbirlerine benzerler (Gökçek, 2013, s. 58). Bu şiirler uzunluklarıyla bu kitaptaki diğer

şiiirlerden ayrılırken yukarıda ifade ettiğimiz temel fonksiyon bakımından onlarla benzerlik gösterir.

Bu parça-bütün ilişkileri içinde vücut bulan Safahat adlı terkinbin yalnızca bir kitabını ya da bölümünü okumakla yetinmek muhakkak ki bütünün verdiği mesajı algılamak açısından bir eksikliğe yol açacaktır. Örneğin sadece “Birinci Safahat”ı veya “Gölgeler”i, ya da sadece bu ikisini okumak nasıl bir eksikliğe yol açacaksa, sadece “Hakkın Sesleri”ni veya değişik oranlarda diğerlerini bir arada okumak başata belirttiğimiz ana mesajın ortaya çıkmasını engelleyerek veya kesintiye uğratarak hep bir eksikliğe yol açacaktır.

III. Safahat’ın bütünlüğü içinde ilk üç şiirin görevi

Giriş kısmında da ifade ettiğimiz gibi, “Safahat Birinci Kitap”ın ilk üç şiiri olan “Fatih Camii”, “Hasta” ve “Tevhid Yahut Feryâd” şiirlerinin Safahat’ın bütününde gösterdikleri anlam ve göreve işaret eden araştırmacılar bulunmaktadır. Orhan Okay üç çalışmasında birbirine yakın değerlendirmelerle buna değinir. Öncelikle Âkif’in diğer kitapları oluştururken şiirlerin yazılış tarihlerine göre kronolojik bir sıra takip etmesine karşılık, “Birinci Safahat”ta o tarihe kadar yazdığı şiirlerden bizzat bir seçme yapması ve belli bir kompozisyon oluşturmasının önemini vurgular. Buna göre manzum mukaddimeden sonra gelen ilk üç şiir, Âkif’in sanatı ve ideali için hazırlanmış bir programı gösterir. “Fatih Camii”nde dinî lirizmi, “Hasta”da cemiyet meseleleri karşısındaki ıstırabı, “Tevhid Yahut Feryad”da da felsefi, kelami duyguları, tereddütleri yer alır, bundan sonraki şiirleri değişik konu ve temalarla, fakat az çok bu üç şiirin verdiği program içinde Safahat’a yayılır (Okay, 1989, s. 48).

Daha sonra bu ilk üç şiirin onun diğer şiirlerini temsil eden üç sembol gibi olduğunu, birincisinde *camideki*, ikincisinde *toplum içindeki*, üçüncüsünde *dinin kendi iç dünyasındaki* vecd hâlinde Âkif’i bulmanın mümkün olduğunu belirtir (Okay, 1990, s. 26). Nihayetinde bu üç şiirin Safahat’ın programı gibi anlaşılabilceğini söyler (Okay, 2015, s. 38).

Safahat’ın birinci kitabındaki şiirlerin bir anlamda bütün Safahat’ın konu/tema fihristi niteliğinde olduğunu söyleyen Kâzım Yetiş, bu yaklaşıma biraz daha genişlik kazandırarak bu ilk şiirlerin sadece birinci kitap değil, sonraki kitaplarla olan ilişkisini -bir çeşit bağı- şöyle açıklar:

Nitekim Fatih Camii şiirinden sonra gelen Tevhit yahut Feryat, Ezanlar şiirleri ile ikinci, üçüncü, dördüncü kitaplar, beşinci kitabın Berlin Hatıraları’nın dışındaki şiirleri, yedinci kitaptaki Gece, Hicran, Secde, Sait Paşa İmamı aynı tema etrafında dönen şiirlerdir. Bunlara cami, iman, ibadet, bütünüyle İslâmî şiirler demek çok genel bir çerçeve olur. Mehmet Âkif; Gece, Secde gibi bir iki şiirinin dışında vecitli bir imanın değil, ıstıraplı bir imanın mustarip şairidir (Yetiş, 2006, s. 84).

Bütün bu değerlendirmeler aslında Safahat’ın parça-bütün ilişkilerine dayalı topyekûn nasıl bir sistematik yapı arz ettiğini göstermektedir. Safahat’ı meydana getiren yedi kitabın kendi başlarına bir anlam taşıırken bütün olarak görüldüğünde yeni bir anlam ve değer taşıması gibi, bu kitapları meydana getiren şiirlerin de yer aldıkları bölümler ile bütüne olan katkıları düşünülerek esere yerleştirildiklerini söyleyebiliriz. Başka bir deyişle Âkif, Safahat külliyyatını şekillendirirken tesadüfiliği ortadan kaldıran bilinçli bir tercihle hareket etmiştir. Bu ise, onun bir yandan çok felaketli, olağanüstü zorlu şartlarda Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşat gibi dergilerde şiirlerini yayımlarken, diğer yandan bunların ileride kendi zihninde kurgusunu

yaptığı bir kitapta ne şekilde yer alacağını da hesabını yapmak gibi çok zor bir ameliyeyi gerçekleştirdiğini göstermektedir.

“Safahat Birinci Kitap”ın ilk üç şiiri olan “Fatih Camii”, “Hasta” ve “Tevhid Yahut Feryâd” şiirlerini -bir benzetmeyle- tüm külliyyatın üç kapısı olarak değerlendirebiliriz. Bu üç şiirin dikkat çeken bir diğer tarafı üçünde de özne/ben olarak şairin aktif bir biçimde yer alması, bir müşahit gibi etrafı anlatmaktan ziyade bizzat kendini ortaya koymasındır.

Âkif bu üç şiirde sergilediği tavrıyla âdeta sonraki şiir ve kitaplarda sergilediği tavrı örneklemiş olmaktadır. Üçü bir arada düşünüldüğünde içinde bulunduğu cemiyetin dertlerini, hastalıklarını ıstırapla yüklenmiş, bu Müslüman cemiyetin merkezini oluşturan caminin içinde mesut, kendi iç dünyasındaki çatışmaları vecd içinde gideren, bir özne/benle karşılaşılır ki, bu tavırlar kendi başına ya da bir arada Safahat’ın tamamında sergilenir.

Safahat’ın ilk şiiri olan ve dinî lirizm içinde, camideki Âkif’i temsil eden “Fatih Camii”; aynı kitapta kendinden sonra gelecek olan Türk şiirinde ezana hasredilmiş ilk şiir diye nitelenen (Yetiş, 2006, s. 87), özellikle minarelerin ve sabah ezanı vaktinin anlatımıyla dikkat çeken “Ezanlar” ve kısmen “Ahiret Yolu” şiirlerini, ayrıca sonraki kitaplardan “Süleymaniye Kürsüsünde” ve “Fatih Kürsüsünde” manzumelerini hazırlar, haber verir mahiyettedir.

İkinci şiir olan “Hasta”, “*bir cemiyet mistiği*” diye de nitelenen Âkif’in toplum meseleleri karşısındaki ıstırapını sergileyen ilk şiirdir ve kendinden sonra bu çizgideki pek çok şiire kapı açmaktadır. “Safahat-ı hayattan” alınan ve “rezail-i ictimaiyemiz”i örnekleyen “Küfe”, “Hasır”, “Geçinme Belası”, “Meyhane”, “Bayram”, “Seyfi Baba”, “Kör Neyzen”, “Canan Yurdu”, “Mahalle Kahvesi”, “Köse İmam”, “Hüsrân-ı Mübin” hep bu yolda manzumelerdir. Ayrıca “Durmayalım”, “Hasbihal” (II), “Azim” gibi manzumeler bu toplumsal yaralara çareler de göstermeye başlamakla “Süleymaniye Kürsüsünde”, “Fatih Kürsüsünde”, “Âsım” gibi bu çarelerin âdeta sistemli programa dönüştürüldüğü sonraki kitapları / bölümleri hazırlamaktadır.

“Tevhid Yahut Feryâd”ın üçüncü şiir olarak yer alması özellikle buraya yerleştirildiği ihtimalini yükseltmektedir, zira kendi iç dünyasındaki çatışmaları ortaya koyduğu bu şiirin yoğun olarak cemiyet meselelerinin dile getirildiği bir bölümde yer almasını başka türlü izah etmek zordur. Başak bir deyişle Âkif, yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi, ilk üç şiirde bütün Safahat’a vücut veren üç tavrını örneklemiş, sonraki şiirler için kapı aralamış olmaktadır. “İman x isyan” çatışması şeklinde felsefi, kelami duygularını dile getirdiği bu şiir de “Gölgeler”deki “Gece”, “Hicran”, “Secde” şiirleriyle aynı çizgi üzerinde ve onları haber verir niteliktedir.

Sonuç

Her birinin özel bir adı bulunmakla beraber yedi kitaplık bir külliyyat olan Safahat sistematik olarak programlanmış bir bütünlüğün ifadesidir. Âkif, kişisel yaşantısına paralel bir biçimde eserini oluştururken şiirler arasında bazen kronolojik bir sıra takip etmiş, bazen de bu sırayı bozarak bilinçli bir seçme işine girişmiştir. Hem seçilen şiirler, hem de şiirlerin yer aldığı bölümler parça - bütün ilişkileri gözetilerek yapılandırılmıştır.

Safahat’ın sadece bir bölümünü ya da sınırlı bir kısmını okumak, bütünü anlamının gözden kaçırılmasına sebep olan eksik, ya da yanlış anlamalara yol açacaktır. Bu bakımdan külliyyat, Âkif’in tarihi yaşantısına paralel bir biçimde bütün olarak görülmelidir.

Bu şekilde bakıldığında bölümlerin hem şekil, hem de içerik ve buna bağlı fonksiyon bakımından birbiriyle ilişkili olduğu ve ayrıca Safahat'ın ilk üç şiirinin Âkif'in Safahat'ın tümüne vücut veren duyuş tarzını örnekleyecek şekilde art arda getirildiği görülmektedir. Safahat'ın tesadüfiliği dışlayan bu sistematik yapısı onun edebî değerini yükseltmektedir. Bu yüzden Safahat ismini sadece hayatın değişik yüzleri değil, aynı zamanda birbirini takip eden ve tamamlayan evreler olarak da yorumlamak gerekliliği vardır.

Kaynaklar

- Aktaş, Ş. (1996). *Yenileşme dönemi Türk şiiri ve antolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Birgül, M. F. (2011). Nurettin Topçu'nun Âkif'i ve Safahat'ın felsefesi. *Vefatının 90. yılında Mehmet Âkif Ersoy bilgi şöleni 5 Mehmet Âkif Milli Mücadele ve İstiklal Marşı*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1986). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Enginün, İ. (2014). *Yeni Türk edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gökçek, F. (2013). *Bir medeniyetin şairi Mehmet Âkif*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karataş, T. (2008). Safahat: her yüzde, yüz ıstırap. *Hece*, 12/133, 263-269.
- Okay, O. (1989). *Mehmed Âkif bir karakter heykelinin anatomisi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Okay, O. (1990). *Meşrutiyet Sonrası Türk Edebiyatı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Okay, O. (2015). *Mehmed Âkif kalabalıklarda bir yalnız adam*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sayın, Ş. (1999). *Metinlerle söyleşi*. (Akt. Selahattin Dilidüzgün) İstanbul: Multilingual Yayınları.
- İpşiroğlu, Z. (2001). Türkiye'de edebiyat öğretimi ve edebiyat öğretiminde çağdaş yönelimler, *Çağdaş Türk Yazını*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Soytürk, R. (2019). *"Bir tefrika roman" olarak Safahat*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tansel, F. A. (1991). *Mehmed Âkif Ersoy (hayatı ve eserleri)*. İstanbul: Polat Ofset.
- Topçu, N. (1998). *Mehmet Âkif*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uğur, V. (2016). Safahat'ı Bakhtin'le okumak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 9/43, 457-466.
- Yetiş, K. (2006). *Bir mustarip Mehmet Akif Ersoy*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

Extended Abstract

Emphasizing all the features of being a literary text, Safahat is an original text that is open to new interpretations deserving this praise, although it has been interpreted in many different perspectives until today. With a general assessment from the outside, it has been accepted to be the name of a collection of seven books in which poems of Mehmet Âkif's are collected. Furthermore, in terms of content, it is noteworthy to have a fictional integrity that rejects randomness in its own systematic structure.

While creating his work, Mehmet Âkif totally excluded some of the poems he wrote throughout his life, especially he selected among the poems he wrote during his maturity period when he published his work; he briefly created a fiction. The title of Safahat he attributed to his work is worth considering due to having various meanings.

While first publishing his poems under the title of "Safahat-ı Hayattan" in Sırat-ı Müstakim, this title he chose with his poems indicating different faces of life was in perfect harmony. When these poems started to be collected in a book, the general title Safahat was chosen to mean "phase" as parts of a whole and its plural "phases" gaining slightly broader meaning.

While creating this composition, he only used the title of Safahat for the first book he published with the recommendations of his close friend and publisher Eşref Edib. The second and third editions of the first book began to be published as *Safahat: Birinci Kitap* when the title of the subsequent poetry book was published as *Safahat İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde*. Thus, until the seventh book, all of them had a different title except the first, and they were published separately as the *Üçüncü Kitap Hakkın Sesleri*, *Dördüncü Kitap Fatih Kürsüsünde*, *Beşinci Kitap Hatıralar*, *Altıncı Kitap Asım*, *Yedinci Kitap Gölgeler*, separately but as parts of a whole.

Then, the questions needed to be answered were "What is the main message Safahat refers when regarded as a whole with its seven chapters or books?", or "Which main message was this text embodied in?". According to us, this answer could be expressed as follows: "The disintegrating state; -even if it causes personal exhaustion- but reviving the values that take their source from the essence of Islam and purifying them from superstitions and corrupt social practices, it could be saved avoiding laziness and self-interest working hard with hope, with an administration possible to identify with the people, taking the technical elements needed from the Western civilization and combining them with the virtues of our own civilization." Undoubtedly, despite all the efforts of impartiality, this judgment with subjectivity would be clarified with the answers of different researchers to the question above considering Safahat as a whole.

While the main message that we tried to express above embodied in the Safahat text, it was noteworthy that the pieces/sections that emerged revealed similarities in terms of shape. This appeared in accordance with its basic principle of "Every content finds its own appropriate form." as result of the interaction through language being shaped in line with the main function or purpose.

The chapters that created the whole were structured in the form of alternating succession of a single long and monolithic poem with different numbers of poems possible to be considered as scattered. According to this, 1st-7th / 2nd - 4th - 6th / 3rd and 5th books drew attention as having forms that were close and similar to each other. Furthermore, *Safahat Birinci Kitap* included 44 poems, *Yedinci Kitap Gölgeler* included 41 poems, the *Üçüncü Kitap Hakkın Sesleri*, and *Beşinci Kitap Hatıralar* included ten poems, and this was another remarkable point in terms of stylistic similarity. It is possible to say that the whole one titled as Safahat was structured almost like a knitting.

"Birinci Safahat" and "Gölgeler" which had the function of preface and epilog included narratives in verse and poems that the narrator "I" revealed describing the diseases, problems and suffering of the period and society due to the events he experienced, sometimes as the lead person, sometimes as an observer. İkinci, Dördüncü and Altıncı Kitaplar / chapters dominant with the narration method indicated similarities as one-piece long verse stories (the longest of which was Asım: 2292 lines) including the remedies the hero narrator displayed for the improvement of society.

In Üçüncü Kitap and Beşinci Kitap / chapters including ten each poem, the function of completing the semantic world of the whole of Safahat made itself felt strongly with the effort of describing and documenting. The verse and hadith translations created the "Hakkın Sesleri" were like epigraphs of this whole. "Hatıralar" that was very similar to the "Üçüncü Kitap" due to its interpretation of four verses and two hadiths had the function of completing the documentation of the main message -in addition to these- based on the experiences.

All these interpretations actually revealed what kind of a systematic structure Safahat presented based on mronomy. It was possible to mention that when the seven books that created Safahat had a meaning on their own, they had further meanings and value when considered as a whole, and the poems in these books were placed in this literary work considering their contributions to the whole. In other words, while shaping the collection of Safahat, Âkif acted with a conscious choice eliminating randomness. This proved on the one hand that he published his poems in magazines such as Sırat-ı Müstakim and Sebilürreşat under very disastrous and extraordinarily difficult conditions, he, on the other hand, carried out the very difficult task of figuring out how they would appear in a book he had fictionalized in his mind in future.